

УДК 821.161.2-3'06

Юлія Бродюк

ORCID iD: orcid.org/0000-0002-5242-3465

кандидат філологічних наук, старший викладач
кафедри української і зарубіжної
літератури та методики навчання

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний
університет імені Григорія Сковороди»,

вул. Сухомлинського, 30, 08400, м. Переяслав-Хмельницький, Україна
ranochok@ukr.net

ОСОБЛИВОСТІ ТВОРЕННЯ ОБРАЗУ «ПОЗИТИВНОГО ГЕРОЯ» У ПРОЗІ М.ТОМЧАНІЯ

У статті на матеріалі оповідань та романів трилогії «Жменяки» М.Томчання проаналізовано особливості творення автором образу «нової» соціально активної особистості, поява якої в літературі була зумовлена потребами часу. З'ясовано, що для моделювання характеру позитивного героя письменник використовував деталізований зовнішній портрет, який сприяв розкриттю внутрішнього світу персонажа через особливості його зовнішності, інтонації, тембру мовлення тощо. Доведено, що завдяки таким художнім засобам як: художня деталь, аналіз внутрішнього світу героя через взаємні оцінки, внутрішнє мовлення, психологізм тощо, автору вдалося створити образ справжньої, живої людини із притаманними їй фізичними чи моральними вадами незалежно від її ідеологічної приналежності.

Ключові слова: позитивний герой, портрет, літературний характер, художня деталь, ідеологія, соціалістичний реалізм, безконфліктність, ідейність.

В статье на материале рассказов и романов трилогии «Жменяки» М.Томчания проанализированы особенности создания автором образа «новой» социально активной личности, появление которой в литературе было обусловлено потребностями времени. Выяснено, что для моделирования характера положительного героя писатель использовал детализированный внешний портрет, который способствовал раскрытию внутреннего мира персонажа из-за особенностей его внешности, интонации, тембра речи. Доказано, что благодаря таким художественным средствам как: художественная деталь, анализ внутреннего мира героя через взаимные оценки, внутренняя речь, психологизм и т.п., автору удалось создать образ настоящего, живого человека с присущим ему физическими или моральными изъянами независимо от его идеологической принадлежности.

Ключевые слова: положительный герой, портрет, литературный характер, художественная деталь, идеология, социалистический реализм, бесконфликтность, идейность.

The analysis of peculiarities of creating the author's image of «new» socially active personality as well as the needs of his/her appearances in literature is made in the article.. It was found out that in order to simulate the character of a positive hero, the writer used a detailed external portrait, which contributed to the disclosure of the inner world of the character due to the features of its appearance, intonation, timbre, and the like. It has been proved that due to such artistic means as: the artistic detail, the analysis of the inner world of the hero through mutual evaluations, internal speech, psychology, etc., the author managed to create the image of a true, living person with its inherent physical or moral defects, regardless of its ideological affiliation.

In the works of M. Tomchaniy, such an image most often occurs in his early works on the subject of the present, which are included in the collections of «Silk grass», «Transcarpathian stories», where the writer seeks to show the so-called «old-new» in the life of Transcarpathians. For example, in the story «On the Edge», the artist tries to reproduce the scum in the soul of the protagonist - from private psychology to collectivism, thus creating the essay character of a contemporary - a new person in the conditions of the existence of Transcarpathian lands within the Soviet Ukraine. Talking about the events of Holodne village in the story «Our Family», a prose writer through typical images of his contemporaries: a communist, chairman of the village council of Nytkulynitsa, school principal Oleg Chumak, head of the agricultural Holub, rural activist Mykhaylo Chekaniuk, is trying to recreate realistic pictures of the new time.

However, the static nature of the plot, the conflictlessness and the ideological nature of these works deprive the image of the so-called «new man» of any livelihood. This is more of a tribute to the fashion, creative pursuit of the artist. Instead, in the prose of the 1960's, the writer tries to rethink the type, considering it through the prism of the entire 19th-century ideals: humanism, creative work, and so on. «New» in his writings the artist wants to see people spiritually enriched, creatively gifted, hard-working.

Key words : positive character, portrait, literary character, artistic detail, ideology, socialist realism, conflictlessness, ideology.

Постановка проблеми. Однією з центральних проблем сучасного літературознавства є вивчення творчості тих письменників, художня спадщина котрих досі перебуває на маргінесах вітчизняної літератури. У цьому аспекті значний науковий інтерес становить мистецько-естетичний феномен Михайла Томчания (1914 – 1975) – талановитого письменника закарпатського локусу, чие ім'я й досі несправедливо залишається поза критичною рецепцією. Відомий насамперед своїм романом «Жменяки»,

митець працював і в інших жанрах прози, зокрема новели, оповідання та повісті, сукупний масив яких сьогодні досліджений спорадично й переважно в контексті соціалістичного реалізму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Літературно-критична думка представлена в передмовах до книг письменника та поодиноких розвідках у періодиці різних років. Окремі спроби аналізу творчого доробку наявні в наукових розвідках сучасних літературознавців (Ю.Балеги, Д.Кешелі, В.Марка, М.Наєнка, В.Папіш, В.Попа, І.Сенька, П.Ходанича, О.Чижмар та інших), однак вони майже не розкривають жанрово-стильових особливостей прози митця в аспектах композиції, категорій часу і простору, художнього моделювання характерів, модусів ментально-національної ідентичності тощо. Необхідність усвідомити художню спадщину М.Томчання в руслі національної художньої традиції, інтерпретованої відповідно до обставин часу, культурно-історичної епохи, зумовлює завдання нашого дослідження.

Виклад основного матеріалу. Зважаючи на літературні запити часу, М.Томчаний не міг лишити поза увагою тип «нової» соціально активної особистості, так званого «позитивного героя», поява якого в літературі була зумовлена розвитком та утвердженням соціалістичного реалізму. Зрештою, такі персонажі створювали своєрідну підтримку виходу творів у світ, оскільки надавали їх змісту відповідного ідеологічного забарвлення та політичного спрямування. Означеними «класичними» героями були, наприклад, Павка Корчагін М.Островського, Чапаєв Д.Фурманова тощо, які уособлювали основні риси нової людини-борця. «Для «героя дійсності» – радянської людини, зауважує І.Вишневський, – де вона не жила і що б не робила, характерна активність, жваве втручання в життя. Тому одним з основних завдань кожного нашого письменника, коли він звертається до сучасності, є показ радянської людини як передового борця, будівника нових сучасних стосунків між членами суспільства, активного громадянина та непримиренного ворога всього відсталого» (Вишневський, 1960: 70). Загалом, літературознавці виокремлюють низку якостей «позитивного героя», серед яких: активна громадська позиція, що межує з почуттям жертвовності заради народу, освіченість, революційний дух, гостре відчуття справедливості тощо. Одним словом, це «...люди глибокої ідейності, свідомі свого радянського первородства» (Кирилюк, 1970: 399).

Створення письменниками таких персонажів під один шаблон соцреалістичного канону призвело до появи великої кількості героїв, позбавлених будь-яких вад чи недоліків. Такий метод зображення дійсності до примітивізму спрощував особистість з її внутрішніми переживаннями та суперечностями та, як слушно зазначав свого часу драматург Ежен Йонеско, відображав людину в перспективі зменшеній та відчуженій.

Образ «позитивного героя сучасника» (Буряк, 1971: 382) зустрічаємо в західноукраїнській літературі вже в 1920 – 1930 рр. Це, зокрема, ліричні герої з віршів та поем С.Тудора, О.Гаврилюка, Я.Галана тощо, для яких «іншого щастя немає, як за щастя майбутнє вмирати...» (Буряк, 1971: 338); саме вони «виступили проти соціальної несправедливості, заговорили на закарпатській землі українською літературною мовою» (Буряк, 1971: 382). У творчості М.Томчання такий образ найчастіше трапляється в його ранніх творах на тему сучасності, які входять до збірок «Шовкова трава», «Закарпатські оповідання», де письменник прагне показати так зване «старе – нове» в житті закарпатців. Наприклад, в оповіданні «На межі» митець намагається відтворити злам у душі головного героя – від приватновласницької психології до колективізму, створюючи таким чином нарисовий характер сучасника – нової людини в умовах існування закарпатських земель у складі радянської України. Мовлячи про події верховинського села Холодного в повісті «Наша сім'я», прозаїк через типові образи сучасників: комуніста, голови сільради Ниткулинця, директора школи Олега Чумака, голови сільгоспартілі Голуба, сільського активіста Михайла Чеканюка, намагається відтворити реалістичні картини нового часу.

Однак статичність сюжету, безконфліктність та ідейність означених творів позбавляють образ так званої «нової людини» будь-якої життєподібності. Це радше данина моді, творчі шукання митця. Натомість у прозі 1960-х рр. письменник намагається переосмислити означений тип, розглядаючи його крізь призму загальношістдесятницьких ідеалів: гуманізму, творчої праці тощо. «Новими» у своїх творах митець хоче бачити людей духовно збагачених, творчо обдарованих, працьовитих. «Суть діянь нашого сучасника, – зазначає В.Поп, аналізуючи оповідання «Зустріч» та «Провідник вагона», – найповніше ... виявляється в праці й через працю, як вищу естетичну категорію. Любов до людей стає для героїв мірилом душевного багатства і краси» (Поп, 1997: 32). Тож у трилогії «Жменяки» М.Томчаний індивідуалізує «позитивного героя», одухотворює його. Цю еволюцію можна простежити від героя роману «Жменяки» Петра Олійника, типового представника робітничого класу на Закарпатті; Юрка Жменяка – людини-творця, до нового для М.Томчання образу Борнемісси – угорського робітника. Окрім означених персонажів, у трилогії діють і інші герої такого ґатунку: Микола Климпотюк, редактор газети «Карпатська правда»; Марія Скрипка, самотня жінка, на квартирі якої живуть діти з бідних сімей та ін.

Звернімося до розкриття образу Петра Олійника, який свого часу замість землі обрав кохання до бідної дівчини, через що няньо лишив його спадку. У час найбільшої скрути молоді Жменяки приходять до нього просити поради. Проте, усе життя пропрацювавши на землі, вони не розуміють сенсу дядькової праці в каменоломні. «В камінь не запусу

коріння» (Томчаній, 1989: 97), – каже Михайло, тим самим утверджуючи ментальну домінанту закарпатців – духовно нерозривну єдність людини із землею. Петро ж виявляється носієм зовсім іншої філософії, яку митець намагається осмислити на сторінках роману. Він зусібіч змальовує образ Олійника, використовуючи при цьому засоби опосередкованої характеристики інших персонажів, докладного портретування, діалогів, монологів тощо. Так, зі сторінок роману можемо зрозуміти, що старий Жменяк зневажає Петра, адже той не має власного шматка поля, отже, не може вважатися справжнім господарем. Про це, ніби ненароком, каже й сам автор: «Правда, сам іде допомагати рідко: то німого брата пошле, то старшого сина» (Томчаній, 1989: 95). Сини ж, навпаки, поважають його, захоплюються його вільнодумством. Однак і вони до кінця не поділяють Петрових робітничих поглядів, що не боїться піти з торбиною на плечі по світу. Таким чином, М.Томчаній утверджує в Петрові типові риси «нової» людини, що зневажає землю як приватну власність, а людей, які тяжко на ній працюють, вважає духовно збіднілими.

Іншим постає образ Юрка, який успадкував від батька найліпші риси трудівника: любов до своєї праці, її одухотворення та піднесення на рівень творчого таїнства буття. Певною мірою його життя протиставляється життю старшого брата Михайла. На відміну від нього, Юрко певний час навчався в школі, зміг одружитися з коханою Вероною всупереч волі батька. Без вагань він вступає і до колгоспу, і почуває себе, на думку М.Наєнка, «найщасливішою людиною на землі» (Наєнко, 1998: 311). Тобто можна сказати, що Юркова вдача сукупно вбирає в себе всі ті риси «нової людини», які М.Томчаній апробував у своїх ранніх творах. Невипадково наприкінці роману письменник фокусує увагу на розкритій Юрковій жмені зі стиглим гроном винограду – ця сцена символічна. На перший погляд здається, що такий фінал твору засвідчує своєрідне переродження Івана Жменяка у своєму молодшому синові – від глитая до людини, для якої колектив понад усе, але, як слушно зазначає М.Наєнко, ««дух» твору внутрішньо протестує проти такого висновку. Логіка подій і характерів веде його до того, що сам процес колективізації (фінальний епізод роману) – то ще одне ярмо для Жменяків, яке навряд чи зможе допомогти їхньому духовному прозрінню і єднанню. Те, що Михайло Жменяк ще вагається зробити останній крок у цьому напрямку, а його дружина Юлка навіть пробує вилами зупинити трактор, яким її син розорує селянські межі, свідчить про неоднозначність і виняткову складність цього процесу» (Наєнко, 1998: 311).

Невипадково більшість літературознавців сходяться на думці, що з-поміж трьох романів: «Жменяки», «Тихе містечко» та «Брати» – перший є значно сильнішим у художньому аспекті. Якщо фінал «Жменяків» лишається, так би мовити, відкритим, то в романі «Брати» Юрка бачимо вже бригадиром на виноградниках радгоспу. У цьому творі він виступає носієм переконання, що «людина не сама»; особисті справи

переплітаються для нього із громадськими, вони «спліталися з радгоспними в єдину течію...» (Томчаний, 1989: 561). Логіка творення характеру Юрка Жменяка розкривається в подальшій сюжетній канві твору: із творчою наснагою він працює на виноградниках, займається садівництвом на малородючих ґрунтах. Лише у праці він вбачає справжню насолоду, оскільки «не просто заробляє на насущний хліб, а чується творцем» (Томчаний, 1989: 14).

Попри спроби письменника втілити в образі Юрка риси людини-творця як найвищого естетичного ідеалу, М.Томчанію з різних причин не вдалося індивідуалізувати означеного героя. Позбавлений будь-яких душевних протиріч чи вагань, образ Юрка, на наш погляд, не досяг такого мистецького узагальнення, як, приміром, образ Михайла. Це пов'язано насамперед із перебільшеною ідеологічною сутністю, авторським спрощенням у відтворенні внутрішнього світу героя.

Типологічно дотичним до образів Петра Олійника та Юрка Жменяка є образ угорського робітника Борнемісси Фері-Бачі з роману «Тихе містечко». Ведучи про нього мову, письменник не ставить собі за мету розкрити внутрішній світ персонажа, перш за все його цікавить соціальна позиція героя, яку митець висвітлює через опосередковані характеристики та діалоги. В угорському містечку Кунсаллаші Борнеміссу знають як працюючого, чесного робітника, як «велику людину» (Томчаний, 1989: 320), що кожної неділі ходить «молитися» в жандармерію, бо в минулому був «червоним вояком». Користуючись авторитетом серед мешканців містечка (до слова, це неодмінна складова образної характеристики так званої «нової» людини), Борнемісса передбачає тяжкі часи для угорських панів: «Прийде на Кереків ще криза, яку не переживуть» (Томчаний, 1989: 320), – у цих словах закладено весь ідейний сенс означеного образу; активний борець за справедливість, він, на думку радянських літературознавців, «вивищується над кунсаллаським міщанством, стає втіленням людського ідеалу» (Томчаний, 1989: 103).

Висновки. Отже, свої погляди на «нову» особистість М.Томчаний втілює в персонажів, які об'єднують у собі такі риси вдачі, як освіченість, активну громадську позицію, почуття обов'язку перед суспільством, гуманізм тощо. Для їх творчого узагальнення письменник найчастіше послуговується діалогами, використовує прийом докладного портретування, при цьому уникаючи засобів психологізму. Прозаїк поспішає утвердити героїв на «правильних» соціальних позиціях, тому, на наш погляд, вони виконують у творі суто дидактичну роль.

Список використаних джерел

1. Буряк Б. Українська література в Західній Україні, Буковині і Закарпатті. *Історія української літератури : у 8-ми т.* Київ : Наук. думка, 1971. Т. 7. 1971. С. 318–387.

2. Вишневський І. Закарпатські новелісти. Львів : Вид-во Львів. ун-ту, 1960. С. 65–81.
3. Історія української літератури : у 8 т. / гол. ред. Кирилюк Є.; АН УРСР, Ін-т літератури. Київ: Наукова думка, 1971. Т. 8: Література післявоєнного часу (1946 – 1967 рр.) / Вакуленко Д., Волинський К., Дончик В. та ін.; відп. ред. Л.Новиченко. 1971. 574 с.
4. Наєнко М. Михайло Томчаний (1914 – 1975). *Історія української літератури ХХ століття : у 2-х кн.; [за ред. В.Дончика]*. Київ: Либідь, 1998. Кн. 2: друга половина ХХ ст. С.309–311.
5. Поп В. Творчість Михайла Томчаниа: літературно-критичний нарис. Ужгород: Патент, 1997. 160 с.
6. Томчаний М. Жменяки: трилогія. Повість. Київ: Дніпро, 1989. 680 с.

References

(Транслітерація)

1. Buriak B. *Ukrajinska literatura v Zakhidniy Ukrajinі, Bukovynі і Zakarpatti. Istorija ukrajinskoji literatury : u 8-my t.* Kyjiv: Nauk. dumka, 1971. T. 7. 1971. S.318–387 (ukr).
2. Vyshnevsjkyj I. *Zakarpatski novelistyj.* Lviv: Vyd-vo Lviv. un-tu, 1960. S.65–81 (ukr).
3. *Istoriia ukrajinskoji literatury : u 8 t. / ghol. red. Kyryljuk Ye.; AN URSR, In-t literatury.* Kyiv: Naukova dumka, 1971. T. 8: *Literatura pisliavoiennoho chasu (1946 – 1967 rr.) / Vakulenko D., Volynsjkyj K., Donchuk V. ta in.; vidp. red. L.Novychenko.* 1971. 574 s (ukr).
4. Naienko M. *Mykhaiylo Tomchaniy (1914 – 1975). Istoriia ukrajinskoji literatury XX stolittia : u 2-kh kn.; [za red. V.Donchyka].* Kyiv : Lybid, 1998. Kn. 2: *druha polovyna XX st.* S.309–311 (ukr).
5. Pop V. *Tvorchist Mykhaiyla Tomchaniia : literaturno-krytychnyj narys.* Uzhhorod: Patent, 1997. 160 s (ukr).
6. Tomchaniy M. *Zhmeniaky: trylohiia. Povist.* Kyiv: Dnipro, 1989. 680 s (ukr).

*Статтю рекомендовано до друку
доктором філологічних наук, професором,
завідувачкою кафедри української і зарубіжної літератури
та методики навчання
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний
педагогічний університет імені Григорія Сковороди»,
Мазохою Галиною Степанівною*

*Стаття надійшла до редакції
10 вересня 2018 року*

Юлия Бродюк

кандидат филологических наук, старший преподаватель кафедры украинской и зарубежной литературы и методики обучения, ГВУЗа «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды», ул. Сухомлинского, 30 08401, г. Переяслав-Хмельницкий, Украина, ranochok@ukr.net

**ОСОБЕННОСТИ СОЗДАНИЕ ОБРАЗА
«ПОЛОЖИТЕЛЬНОГО ГЕРОЯ» В ПРОЗЕ М.ТОМЧАНИЯ**

Yuliia Brodiuk

Ph. D in Philology, Senior Lecturer of Ukrainian and Foreign Literature and Teaching Methods Department SHEE «Pereiaslav-Khmelnyskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University», 30, Sukhomlynskyi Str., Pereiaslav-Khmelnyskyi, Ukraine, 08401 ranochok@ukr.net

**THE PECULIARITIES OF THE CREATION OF «POSITIVE HERO»
IMAGE IN THE PROSE OF M.TOMCHANIY**